

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2025.24.3>

ПРИРОДА ІЛЮЗІЙ

Ростаслав Білобровка

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
вул. Пекарська, 69, Львів, Україна, 79010*

Роксолана Карпінська

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
вул. Пекарська, 69, Львів, Україна, 79010
e-mail: k_roksa@ukr.net*

Ілюзії як феномен психіки має малу історію дослідження. Проте він є важливим для розуміння бачення людиною світу та себе як об'єкта та суб'єкта існування в цьому світі і зокрема відіграє провідну роль у розумінні нами навколишнього світу, його можливостей пізнання.

Ілюзія – це помилкове, спотворене, викривлене, що має природне або неприродне зовнішнє оформлення, що супроводжується більшою чи меншою афективною реакцією суб'єктивно-реперцептивне відчуття чи сприйняття об'єктивно існуючого предмета, явища чи дії.

Автори ставлять перед собою завдання пояснення цього феномену, як інструмент розуміння світу, його трактування та обмеження, які він (феномен ілюзій) накладає на здатність пізнати себе та оточуючий світ. А також розкрити його природу.

Охарактеризовано низку принципово різних ілюзорних феноменів: ілюзії фізичні і фізіологічні; елементарні неврологічні ілюзії відчуття; ілюзії органічні (дисметаморфопсії та ін.); ілюзії рефлекторні (синестезії); ілюзії функціональні (парейдолічні; рефлекторні і функціональні ілюзії принципово відрізняються від рефлекторних і функціональних галюцинацій так як взагалі ілюзії відрізняються від галюцинацій); ілюзії психічні (психогенні, афективні)

ілюзії гіпнотичні (навіювання при відкритих очах); ілюзії при синдромах поїраного свідомості; ілюзії хибного впізнання; ілюзії інтерпретативні, абсурдні аутосуггестивні тощо.

Існують ілюзії уваги, афективні ілюзії та парейдолічні ілюзії. Охарактеризовано кожен із них. Виокремлено п'ять суттєвих ознак ілюзій: наявність об'єктивного предмету чи явища, що дійсно існує; помилкове, спотворене відчуття та сприйняття предмету чи явища; суб'єктивна оцінка предмету чи явища, що спотворено сприймається в якості такого, що реально існує; участь інтелектуальної (мислительної) активності суб'єкту при формуванні феномену; сенсорний, чуттєвий характер феномену.

Ключові слова: феномен ілюзії, типологія ілюзій, ілюзорний феномен, ілюзії уваги, афективні ілюзії, парейдолічні ілюзії.

Актуальність дослідження. Ілюзії – це відчуття та сприйняття реальності, яке не повно та спотворено відображає фактичну дійсність. Люди можуть переконуватися в існуванні чогось, що насправді не існує, або бачити щось одним чином, хоча це насправді є зовсім інакше. Ілюзії можуть бути викликані різними факторами, такими як звичайне сприйняття сенсорної інформації, уява, емоції, переконання та інші. Наприклад, оптичні ілюзії можуть виникати, коли мозок сприймає образи, які не відповідають реальному світу, але засновані на наших очікуваннях та нашому власному досвіді. Отже, ілюзії можуть бути цікавим феноменом, але важливо пам'ятати, що вони не повністю відображають

реальність, і що ми повинні бути обачними та критичними у нашому сприйнятті світу. Ілюзії можуть бути і корисними, наприклад, коли вони допомагають людям пережити скрутні та буремні часи, або дозволяють їм бачити світ з більш оптимістичного ракурсу. Але вони також можуть бути шкідливими, якщо вони стають причиною хибного розуміння дійсності та спричиняють неправильні рішення.

Виклад основного матеріалу. Виникнення ілюзій може бути спричинене різними факторами, такими як:

- Оптичні ілюзії, що виникають через зіставлення візуальної інформації в мозку, зорові (стерео-ілюзії відносяться також до оптичних).
- Фізіологічні фактори, як наслідок деяких медичних станів.
- Фактори, такі як уява, переконання, очікування, емоції та інші, які впливають на сприйняття світу.
- Зовнішній вплив, такий як дії інших людей, соціальна обстановка, масова культура та інші.

Усі ці фактори можуть спотворювати сприйняття та відображення дійсності та спричиняти виникнення ілюзій.

Нейролінгвістичне програмування (НЛП) вивчає – як мовлення та мовні патерни можуть впливати на наше сприйняття світу та дії. НЛП може використовувати техніки для зміни сприйняття, наприклад, шляхом зміни мовних патернів та переконань.

У деяких випадках, НЛП може використовуватися для створення ілюзій, шляхом маніпулювання мовленням та мовними патернами. Це може бути корисним у деяких випадках, наприклад, коли метою є допомогти людям змінити свої переконання та погляди на світ. Але в інших випадках, це може бути шкідливим, особливо якщо ілюзії використовуються для маніпулювання людьми та впливу на їхні дії.

Отже, ілюзії виникають через спотворення сприйняття дійсності, а НЛП вивчає, як мовлення та мовні патерни можуть впливати на сприйняття та поведінку. НЛП може використовувати техніки для зміни сприйняття, але слід бути уважним і обережним при використанні цих технік, щоб уникнути створення шкідливих ілюзій.

В психології вивчаються різні способи, завдяки яким ми сприймаємо світ навколо нас. Сприйняття – це процес отримання та інтерпретації інформації з допомогою наших чуттів, таких як зір, слух, дотик, нюх та смак. Сприйняття включає в себе не тільки фізичний процес, але й когнітивні, емоційні та соціальні аспекти.

Є різні види трактування ілюзій, зокрема розглянемо найбільш поширені Типологія – за Ясперсом. Згідно неї, існують ілюзії уваги, афективні ілюзії та парейдолічні ілюзії. Охарактеризовано кожну із них. Виокремлено п'ять суттєвих ознак ілюзій: наявність об'єктивного предмету чи явища, що дійсно існує; помилкове, спотворене відчуття та сприйняття предмету чи явища; суб'єктивна оцінка предмету чи явища, що спотворено сприймається в якості такого, що реально існує; участь інтелектуальної (мислительної) активності суб'єкту при формуванні феномену.

Ілюзії уваги – це сприйняття того, що знаходиться перед нами, але не може бути поміченим, через те, що наша увага обмежена.

Афективні ілюзії – це сприйняття обличчя або інших об'єктів, які викликають емоційну реакцію, навіть якщо ця реакція не є об'єктивно обґрунтованою. Один з прикладів цього – ілюзія Мадонни, коли ми бачимо обличчя Мадонни в незвичайних місцях, наприклад, на кавовій піні.

Парейдолічні ілюзії – це сприйняття об'єктів або зображень, які не існують насправді. Ці ілюзії можуть виникати через збіг форм або кольорів, що приводить до сприйняття їх як відповідний об'єкт. Один з прикладів цього – ілюзія обличчя на Марсі, коли

люди помітили обличчя на знімках поверхні Марса, але насправді це була просто збіжність форм.

Вивчення ілюзій допомагає вченим розуміти, як мозок сприймає світ, і як наша сприйнятливність може бути змінена різними факторами. Ці знання можуть бути корисними для розробки нових методів лікування різних порушень уваги, сприйняття та інших схожих проблем.

В 1809 році Ф. Пінель писав про ілюзії: «блуд уяви – це бачення, в яких реальні предмети спотворюються або прикрашаються, іноді ж цілком міняються».

Ж. Ескіроль (1817, 1838) вважав, що ілюзія – це спотворене сприйняття реального предмету. У визначенні Ф. Пінеля додається ще, що при ілюзіях мають місце блуд і дивацтва здорового глузду.

П. І. Ковалевський (1886) називає ілюзіями такі хворобливі стани сенедальної збудливості, за яких зовнішні враження передаються нашій свідомості відчуттями в спотвореному або несправжньому вигляді, або ілюзія – це спотворення реальних подразників зовнішнього світу, і в цьому сенсі вона може вважатися якісною зміною нервової збудливості.

К. Ясперс (1923) називає ілюзіями «видіння», що виникли шляхом перетворення із реальних сприйняття, в яких зовнішні подразники органів відчуттів настільки зливаються з репродукованими елементами в одне ціле, що неможливо відмежувати прямі від репродукованих.

У В. А. Гіляровського (1954) ми знаходимо досить суттєве доповнення, що повторювали свого часу Баншиков В. М., Невзорова Т. А. 1969; Ушаков Г. К. 1973 та ін. і яке полягало в тому, що при ілюзіях мова йде про спотворення сприйняття не тільки предметів, але і явищ. Ілюзіями він називає спотворення сприйняття при яких дійсно предмети та явища, що існують приймаються не в повній відповідності з дійсністю, а в зміненому вигляді.

Таким чином, в різних визначеннях підкреслюються п'ять суттєвих ознак ілюзій: а) наявність об'єктивного предмету чи явища, що дійсно існує; б) помилкове спотворене відчуття або сприйняття предмету чи явища; в) суб'єктивна оцінка предмету чи явища, що спотворено сприймається в якості такого, що реально існує; г) участь інтелектуальної (мислительної) активності суб'єкту при формуванні феномену.

До принципово різних ілюзорних феноменів можна віднести: а) ілюзії фізичні і фізіологічні; б) елементарні неврологічні ілюзії відчуття; в) ілюзії органічні (дисметаморфопсії та ін.); г) ілюзії рефлекторні (синестезії); д) ілюзії функціональні (парейдолічні; рефлекторні і функціональні ілюзії принципово відрізняються від рефлекторних і функціональних галюцинацій так як взагалі ілюзії відрізняються від галюцинацій); е) ілюзії психічні (психогенні, афективні); є) ілюзії гіпнотичні (навіяні при відкритих очах); ж) ілюзії при синдромах сутінкової свідомості; з) ілюзії несправжнього впізнавання; і) ілюзії інтерпретативні, маячні, аутосугестивні.

Разом з тим у всіх випадках поняття «ілюзія» відображає основу феномену і його вірна інтерпретація має велике діагностичне значення.

Особливості відчуття та сприйняття. Відчуття – психічний процес відображення окремих властивостей предметів та явищ. Сприйняття – це психічний процес, що полягає в цілісному відображенні предметів і явищ навколишнього світу в сукупності зі всіма їх властивостями.

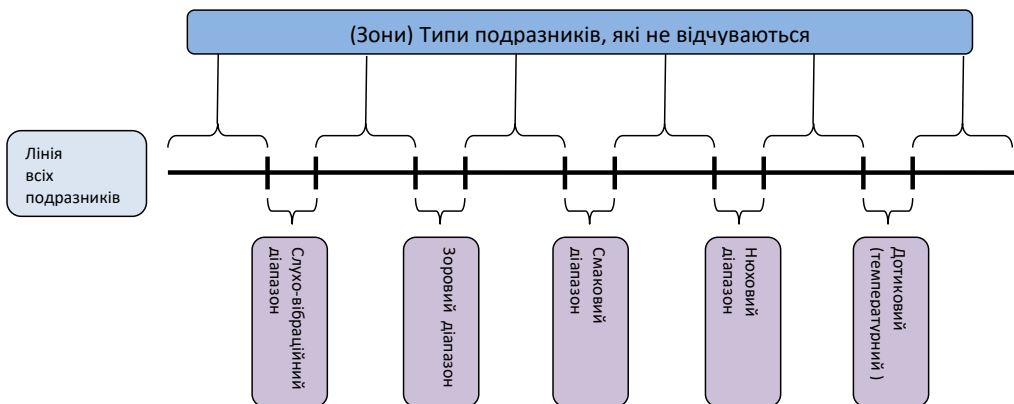
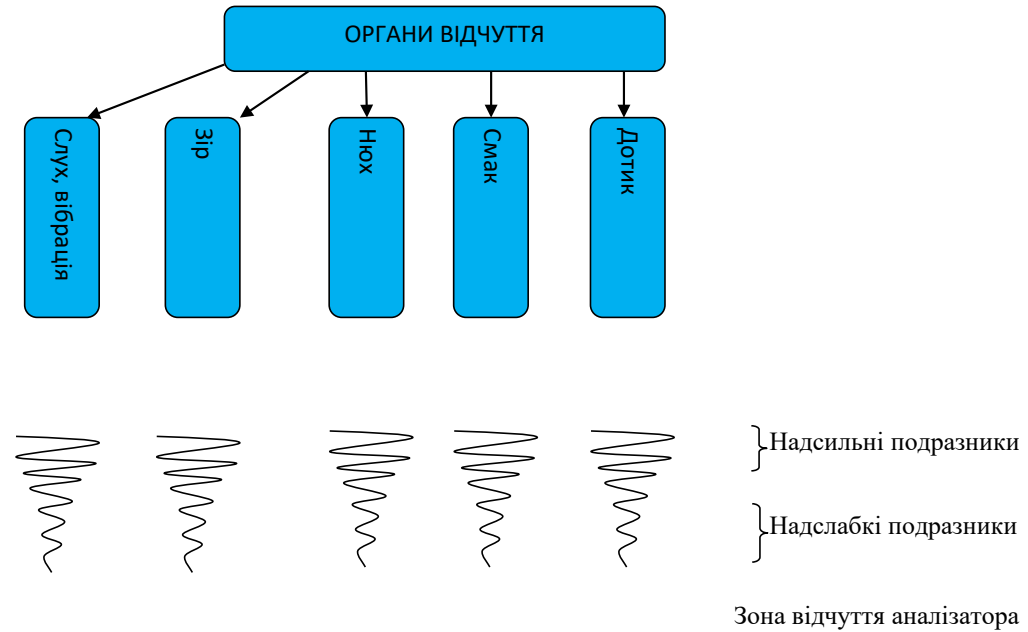
Психологічна характеристика відчуття передбачає три пороги:

- верхній поріг;
- нижній поріг;
- поріг розрізнення, де:

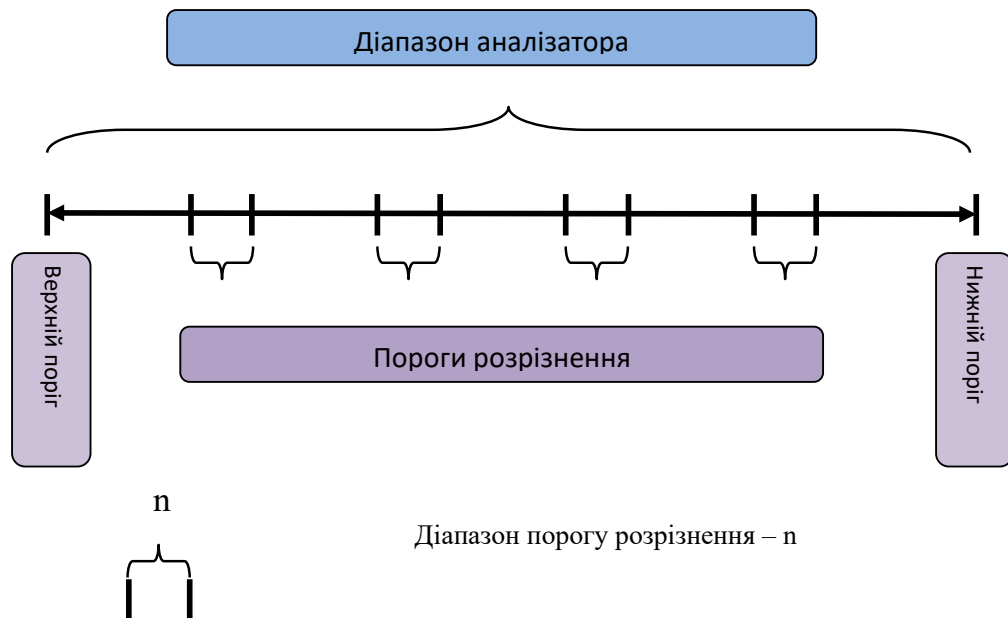
- Верхній поріг – це максимальна сила подразника, яка ще сприймається аналізатором як адекватна, якщо сила подразника збільшується, то ми відчуваємо біль.
- Нижній поріг – це мінімальна сила подразника, яка ще викликає адекватне відчуття, а коли сила подразника ще більше зменшується то аналізатор його не сприймає. (Так звані підпорогові подразники).
- Поріг розрізнення – це така мінімальна різниця між двома однотипними подразниками, яку ще може вловити наш аналізатор.

Таким чином із цієї властивості, чи характеристики відчуттів психологічної впливає, що ми відчуваємо тільки невеличку частину всіх подразників, які нас оточують, та на нас впливають.

Так зокрема нижній і верхній пороги відрізають: верхній зверху всі подразники, а нижній не дають відчутти аналізаторам слабкі подразники. Тоді як надсильні та надслабкі

подразники у світі реально існують, але нами вони не відчуються. Схематично це виглядає так:

Поріг розрізнення передбачає відчутти із доступного діапазону аналізаторів тільки частину, що розміщується між верхнім та нижнім порогами, тобто

Безконечна сума $n - 1$, де 1 розмір будь-якої величини подразників.

Отже, ми не відчуваємо те, що розміщено поза верхнім і нижнім порогами та все те, що між порогами розрізнення, крім того з поля відчуття випадають зони (типи) подразників, які розміщуються між зонами n -ти відчуттів. Тому та частина подразників, які ми відчуваємо є мізерно малою. Так, якби ми відчували гама промені, то планета Земля була би для нас прозорою і ми б бачили, що не Сонце обертається навколо Землі, а не Земля навколо Сонця.

Людство все життя, тобто, наука намагається розширити пороги відчуттів та пороги розрізнення, але це екстенсивний шлях, який ніколи не зможе дати людству зрозуміти, відчутти весь спектр подразників у вселенському, тобто повному обсязі.

Подібне відбувається і з часом в якому ми рухаємося і де лише пам'ять дає можливість об'єднати відчуття та сприйняття, проте тільки в минулому аспекті.

Деяка кількість вчених вважає час четвертою координатою. І якщо би вдалося людині вицофнутися, вивалитися (вийти) за межі часу так, щоб він став четвертим виміром як висота, довжина і ширина, тоді для нас було б легко заглянути в минуле чи в майбутнє.

Свого часу Платон цей феномен так пояснював своїм учням: уявіть собі, що ви народились в рові, прикуті до однієї із стінок рову. Сонячне світло давало вам бачити тільки тіні і так ви сприймали весь світ. Уявіть собі здивування та розгубленість людини, яку би вивели з рову (траншеї) на світло і вона б побачила всі барви світу і те що світ не плоский (двовимірний), а об'ємний – трьохвимірний.

Наше прийняття і відчуття і знання є відносними до чогось уже знаного.

А тому наше сприйняття яке об'єднує відчуття в єдину картинку буде неповним або спотвореним, а отже ілюзорним. Тому в так званій «нормі» ми маємо ілюзії:

- фізичні (сонце сходить і заходить, переламана ложка в склянці з водою;
- психологічні (макіяж, любов);
- соціальні (комунізм, фашизм);
- психічні (афективні, вербальні, парейдолічні).

Мислення – психічний процес опосередкованого та узагальненого відображення дійсності , яке спирається на чуттєве сприйняття та далеко виходить за його межі. Але мислення спирається на неповну, часткову, ілюзорну картинку світу, теж мисленнєві висновки, умовиводи, судження, операції в кінцевому результаті все одно не будуть давати істинного знання і будуть як би паралогічними. Тому, зокрема, і наукові концепти, окрім математики та геометрії, хоча і там є аксіоми, дають тільки часткове бачення світу; і тому з розвитком науки з'являються все нові концепції – картини світу, які все одно не можуть зобразити її у всій повноті.

Аналогічна картина і з часом, який ми сприймаємо як теперішнє, хоча теперішнього як такого не існує взагалі, а є минуле і майбутнє, які є єдиним і представляють час як четверту координату. Звідки провидці (люди яким вдалося вийти за межі тримірного світу), скажімо, Ванга, Едгар Кейс, Месмер та ін. Про час, як четверту координату свого часу говорив Платон, який навів такий образний приклад про те як людина народилась в канаві та була прикута до однієї із стінок. В цьому розумінні наше сприйняття часу є теж відносним, неповним, зміненим та ілюзорним. Ми рухаємося по лінії часу задом наперед і реального часу ми не сприймаємо.

Висновки. Таким чином, виходячи з вище наведеного, можна переконливо стверджувати, що ілюзії-це наш наша вроджена здатність сприймати світ обмежено, неповно тобто ілюзорно. І навіть мислення з його логічно-абстрактним чи навіть інтуїтивним інструментом пізнання дійсності не можуть нам дати повної картини світу. Проте повне пізнання світу можливе, на нашу думку, тільки використовуючи змінені стани свідомості-не паталогічні.

Список використаної літератури

1. Батуев А. С., Соколова Л. В., Людина. Основи фізіології та психології. вид. «Дрофа», М., 2000.
2. Веліховська А. Дидактичні засади формування інформаційного освітнього середовища навчального закладу. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 2. С. 183–186.
3. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у освітньому процесі закладів вищої освіти. *Перспективна техніка і технології – 2019* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, аспірантів і студентів, м. Миколаїв, 27 вересня 2019 р. / уклад. В. М. Курепін, А. Б. Веліховська, К. М. Комісаренко. Миколаїв : МНАУ, 2019. С. 132–134.

THE NATURE OF ILLUSIONS

Rostaslav Bilobrivka

*Lviv Danylo Halytsky National Medical University,
69, Pekarska str., Lviv, Ukraine, 79000*

Roksolana Karpinska

*Lviv Danylo Halytsky National Medical University,
69, Pekarska str., Lviv, Ukraine, 79000
e-mail: k_roksa@ukr.net*

In this article, visual illusions are considered as optical effects that force a person to deceive: what we see does not always correspond to reality. They are very dangerous, because surrounding themselves with them, people stop developing, striving for their dreams and commit rash acts. There are no illusions in the world, they are in our perception of the world. If we call an illusion that in perception that does not correspond to what is perceived in some part of it or in full, which makes expectations in this part unjustified and reactions inadequate, then we can say that illusions accompany any perception without exception. Simply because our sense organs are not adapted to respond to all existing manifestations of reality, but are limited only by what the evolution of these mechanisms has optimized for the purposes of species survival.

The typology of illusions according to Jaspers is presented. According to it, there are attention illusions, affective illusions and pareidolic illusions. Each of them is characterized. Five essential signs of illusions are distinguished: the presence of an objective object or phenomenon that really exists; a false distorted sensation or perception of an object or phenomenon; a subjective assessment of an object or phenomenon that is distortedly perceived as one that really exists; the participation of the subject's intellectual (thinking) activity in the formation of the phenomenon. A number of fundamentally different illusory phenomena are characterized: physical and physiological illusions; elementary neurological illusions of sensation; organic illusions (dysmetamorphopsia, etc.); reflex illusions (synesthesia); functional illusions (pareidolic; reflex and functional illusions are fundamentally different from reflex and functional hallucinations, as illusions in general are different from hallucinations); mental illusions (psychogenic, affective), etc.

Key words: illusion, typology of illusions, illusory phenomenon, illusions of attention, affective illusions, pareidolic illusions.